

skulle vara en direkt polemik mot Öhlenschlägers Lär mig du skog att vissna glad. Denna psalm, om man nu skall kalla Ö:s kväde med detta namn, har G. bearbetat och lagt in sitt: "trots det gule Blad", en vändning vari man finner hela G:s hållning gentemot döden, fienden, en biblisk-realistisk syn kontra Ö:s romantisk-spiritualistiska, ådagalagd flerstädes i dennes produktion.

Man lär känna G. genom ett studium av H:s bok. Och G. är väl värd att bli känd. Också i vårt land, där han torde vara relativt okänd. Fördenskull kan jag inte nog rekommendera H:s intresseväckande bok till studium. Författaren talar i förordet om sitt hopp att kunna ge ut en avslutande, en tredje del, av sina Grundtvigstudier. När en gång detta också föreligger, har man tillgång till en samlad översikt med djupa inblickar i en andlig stormans verkstad och i den oerhört rika skatt han skänkt sitt land, sin kyrka och, med tanke på de utökade G.-psalmerna i Nordens psalmböcker, hela Norden.

Hilmer Wentz.

Olof Buurmans Lefwernes- och död-z-minne

Den 13 maj 1677 skred en högtidlig begravningsprocession ifrån riksrådet och riksmarskalken greve Johan Stenbocks hus på Riddarholmen till Riddarholmskyrkan. (Johan Gabriel Stenbock f, 1640, död 1705 var riksänkedrottningen Hedvig Eleonoras främste gunstling. Han var innehavare av rikets högsta ämbeten. G. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor, VII, Stockholm 1932, sid. 573). Den döde följdes till sitt sista vilorum i Riddarholmskyrkan av en anseelig mängd människor. Han tillhörde dock icke de mest framstående männen i huvudstaden utan var blott riksmarskalkens "wälbetiente" hovmästare. Hans namn var Olof Buurman. (Lefwernes- och död-z-minne . . . Oloff Buurman . . . Tryckt hoos Niclas Wankijff, Kongl. booktr. Uppsala universitetsbibliotek: Palmskiöld 393).

Att hovmästaren av hans excellens riksmarskalken hedrades med en minnesskrift är icke i och för sig något märkligt i begravningsversernas förlovade århundrade. Nej, det märkliga ligger nog däri, att Buurmans "Lefwernes- och död-z-minne" är författat av honom själv. Den utgöres av tvenne andliga visor. Utgivaren av dessa andliga visor berättar att visorna publicerats vid Buurmans jordafärd som ett vittnesbörd om den dödes fromhet. Den första vill bära vittne om "med hwadh hiertans tancar han har lefwat i werlden", under det att den andra betygar "med hwad bootferdigheet han har dödt aff werlden". Minnesskriftens titel får på så sätt sin förklaring. "Lefwernes-minnet" utgöres av den första visan och "död-z-minnet" av den andra. Inför dessa bevis på en verkligt

äkta och förtröstansfull gudsfruktan måste utgivaren av Buurmans "Lefwernes- och dödz-minne" taga i sin mun orden ur Uppenbarelsebokens 14 kapitel och 13:e vers: "Salige äro the döde som i Herranom döö här-effter; Ja, Anden säger: At the skola hwijla sigh ifrån sitt arbete: Ty theras gärningar föllia them effter."

Den lilla skriftens utgivare är anonym. Det ligger dock nära till hands att förmoda, att riksmarskalken själv låtit föranstalta minnesskriftens utgivning. Som redaktör har kanske någon hovpräst fungerat, kanhända den som suttit vid Buurmans dödsbädd.

Den visa, som skulle bevisa Buurmans gudaktiga leverne, har den karaktäristiska rubriken "werldzens och dess lyckas fåfängia och föracht". Den begynner med det i psalmdiktningen ofta förekommande anropet till den kristne att komma och betrakta det ämne, som diktaren angiver sig vilja behandla. "Kom christen rätt besinna / Hwad flärd i werlden är" (v. 1). Man jämföre ingressen "Kom, min christen, Gud til ähra" (Swedbergiska psalmboken nr. 229. 1695 års psalmbok nr. 198) och "Kommt, lasst euch den Herren lehren" samt "Kommt, ihr christen, kommt und höret" (B. Wahlström, Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok, Akad. avh. Uppsala 1951, sid. 141 not 7). Jfr även t. ex. "Hörer til, I christtrogne alle" (1695:401). Den som efterkommer Buurmans uppmaning skall snart inse, att denna världen ej bör hållas så kär, som de flesta människor tyvärr göra. Det gäller både "större" som "smärre". Buurman går t. o. m. så långt, att han även med något av poetisk överdrift räknar in dibarnet i de flärdälskandes krets, "ja den knapt lalla kan".

Eftersom ingen vänder sin blick åt det rätta hållet, så blir heller aldrig den stig känd, som förer till den sannskyldiga lyckan (v. 2). Lyckan betyder för Buurman en sinnesstämning, som icke rädes för fallet, givetvis ett fall i världens ögon t. ex. från en hög samhällsställning, icke fruktar några ränker och som aldrig skall svika. Hans diktning har många beröringspunkter med Ållon, och diktningens starka moraliserande, vars innehåll liksom insamlats från en flitig läsning av Ordspråksboken, Predikaren och Syrachs bok, föregriper den wallinska psalmen.

Det gäller för Buurman att på allt sätt rädda sig från att snärjas i de fångstgarn, som världens flärd lägger ut (v. 5). Den kristne bör akta sig för att "byta stort skep i lijten spån" (v. 5). Buurman utvecklar den gamla skeppssymbolen på sitt eget sätt. Han anställer jämförelse mellan skeppet, som är gudsfruktan och som bäst för fram den kristne till den säkra hamnen, och det lätta spånet, som ingen klok man vill giva sig till sjöss på (v. 6—8, 26). Den som håller sig kvar ombord på Guds skepp behöver icke frukta, och han "seglar alltid wäl / Om skönt hans pels blir wäter / Lell rättar han sin siäl". Den däremot som ser ett spån flyta och begiver sig på en dylik bräcklig farkost, han får skylla sig själv, om det icke går wäl. Spånet flyter visserligen, men det välves lätt upp och ned och "hwispes aff och an".

Den klassiska skeppssymbolen användes i 1600-talets diktning och utstofferades med flera bilder hämtade från sjölivet. (B. Wahlström, Olof Ekmans psalmdiktning, Svenskt gudstjänstliv 25, 1950, sid. 89). Buurmans sjöbilder ha något av den friskhet, som i Daniel Gyldenstolpes kärvt robusta sjöfararpsalm liksom blåser emot läsaren. (B. Wahlström, Ett bidrag till den adliga psalmdiktningens historia under karolinska tiden, Svenskt gudstjänstliv 26, 1951, sid. 41 f.). Den senare psalmen står dock som ööverträffad i skildringen av den riskfyllda seglatsen på världens hav (a. a., sid. 42). Buurman distanserar dock i realistisk skildringskonst och originalitet de tyska psalmdiktare, som använt sig av sjösymboler, t. ex. Paschasius Reinigke, Nathan Chyträus och Joh. Posthius. (a. a., sid. 42 f. Om skeppssymbolen se vidare t. ex. Chr. Scriver, Siäle-skatt, IV, Norrköping 1725, sid. 1268 f. D. Helander, Kristna symboler, Stockholm 1949, sid. 61. G. Hagelin, Roms katakomber, Uppsala, tr. i Stockholm 1948, sid. 129 ff. Jfr även de germanska medeltida kvädena som t. ex. i Religiös lyrik genom tiderna utg. av Gösta Carleberg, Stockholm 1951, sid. 31).

Vid skildringen av alltings fåfänglighet tillgripes Predikarens pessimistiska livserfarenhet. Härvid märkes diktens tidsbundenhet mycket tydligt. Nils Gyldenstolpes "länghe att lefwa ähr länge att lijdhä" har sin motsvarighet i Buurmans "med sorg titt lijff begynnes, med sorg thet ändas skal" (v. 10). (B. Wahlström, Ett bidrag till den adliga psalmdiktningens historia under karolinska tiden, sid. 40). Buurman har vidare mycket gemensamt med Christiana Juliana Oxenstiernas uppfattning om denna världens yttre präl. (B. Wahlström, Christiana Juliana Oxenstiernas andliga visa, Svenskt gudstjänstliv 26, 1951, sid. 71). Gyldenstolpe, Buurman och Christiana Juliana hade ju alla tre på mycket nära håll kunnat iakttaga "een präland blädra toom". (Buurman v. 11. Jfr även 1695:6). De hade också sett många exempel på hur "i dagh arm offta waknar / Den som sigh rijk i gåhr / Nedlade, och alt saknar / Det han mång åhr från åhr / Med rätt och orätt samlat" (v. 14).

För frigheten varnar Buurman allvarligt. Om än det mänskliga hjärtat finge allt det som det ville ha och hade allt detta i en stor hög, så skulle det ändå icke kunna förlänga livet. Varför skall då människan vara så dåraktig, att hon vill plåga sitt sinne med dylika ting. Den rike har dessutom svårare att skiljas från detta livet än den fattige (v. 15—16). Den verkliga friheten har den människa, som är redo dag som natt att möta liemannen, "dödzens lije". Det har sitt intresse att lägga märke till att denna vanliga bild, dödzens lie, som Buurman använder sig av, icke finnes i någon av dödssalmerna i 1695 års psalmbok. I nr. 381:5 säges det dock, att döden fattar sin värja. Samtidens gravskrifter innehålla där- emot ofta dödssymbolen lien och liemannen både i text och bild. Jfr kopparsticket "Todes Noht" i "Vollständiges Gesangbuch...", Lüneburg, gedruckt durch die Sternen 1661.

Den fattige och den rike kan taga lika mycket med sig, när de vända åter "heem til jord igen" (v. 17). För Buurman är jorden eller graven = hemmet, vilket han också kallar den gamla boningen. På det sättet utnyttjar han "gäst- och främling i världen motivet". Som människa måste han lämna världen, där han var blott gäst, och vandra hem d. v. s. ner i jorden. Som kristen trivs han naturligtvis icke i den gamla boningen, utan han måste skaffa sig en ny våning i himmelen. Detta är onekligen en poetiskt fri och på samma gång naivt trohjärtad överarbetning av den paulinska utsagan i 2 Kor. 5:1 ff.

Bland de regler för världens föraktande, som Buurman uppställer, märkes "tyck aldrig illa wara / tin granne blifwer rijk" (v. 18). Skulle någon ha fått mycket av de jordiska hävorna, så skall han betrakta dem som gåvor från Herren. De skola då användas i barmhärtighetens tjänst, "then arma sträck tin hand" (v. 18). Sammanställningen dödens allvar och barmhärtighetens verk är mycket naturlig, om man betänker evangeliet om den yttersta domen och Vår Frälsares ord: "Vadhelst I haven gjort mot en av dessa mina minsta bröder, det haven I gjort mot mig," (Matt. 25:31—46). Detta framhålles också i Buurmans psalm (v. 19): "Hwad tu them armom gifwer / Ther tager Christus ahn / Och på sin räckning skrifwer." Samma motiv har med ännu större noggrannhet utförts i den gamla 1500-talspsalmen "Medan man lefwer i werlden säll". Det gäller dess 6:e vers. "Tu kläd then nakna och läna hus ther til / Och wijsa honom wägh, som tu seer fahra will / Och hielp the döda til grafwa / Hugswala then som bedröfwad är / Och achta then siuka, gif honom godh skiäl / The gierningar will Gudh af tigh hafwa / O menniskia! O menniskia! Giör thet i alla thina dagar." (1695:380:6). I rikssalmboken 1695 återfinnes den mycket riktigt bland beredelsepsalmerna mot döden. I manualtraditionen hör den även med till psalmerna "Om dödzenz betrachtande". Se t. ex. Ett lijtet nytt manuale eller hand-book, Keyser, Stockholm 1685.

Att använda sina pengar till den armes hjälp gagnar själens salighet, hävdar Buurman. Att däremot använda pengarna till sin egen fåfånga är till intet gagneligt. "Men hwad tu seen anwänder / Til öfwerflödig pracht / Til föga gagn tigh länder / Betänck hwad Skrifften sagt" (v. 20).

Buurman menar, att den kristne gör mycket klokt i att intaga en misstänksam hållning till världen och allt vad som hör den till. Med bävan skall man taga emot vad helst världen skänker. Ju mer världen prisar det goda hon för fram till den kristne, desto större misstänksamhet krävs. Först lockar världen, och sedan kränker den själen "med wällusts gifftig-soot" (v. 21). Predikarens tal om vedermödan här i tiden och om den rastlösa oron som ett jagande efter vind har givits en speciell tolkning av Buurman. Han har i en enda vers (v. 22) på ett måleriskt och kongenialt sätt återgivit grundstämningen i Predikarebokens "bättre är en handfull

ro är båda händerna fulla med möda och med jagande efter vind" (Predikaren 4:6). I den buurmanska versens slutrader har den hopplösa pessimismen hos Predikaren ersatts med den kristnes envisa tålmod och hoppfulla bidande efter bättre tider. "Ty wändt igen at rädda / Förslijta krop och kläär / At effter werlden spanna / Fast tu än skicklig är / Bewijsa heller nöije / War tolig, wändt tin tijdh / Så blir tu ingens löije / Tijg still, beed, lijnd och bijd."

En bild, som Buurman med förkärlek använder, när han vill beskriva alltings ostadighet är lyckans hjul, som ständigt snurrar runt (v. 23—25). Växlingen sker hastigt. Än är det klart, än är det mulet. Den som tränger andra, måste själv bli trängd. Den som utestänger andra, måste själv bli stängd. Den största höghet, som tänkas kan, hänger dock till sist på en tunn och klen nål. Bilderna växla hos Buurman med det snurrande hjulets hastighet. "I dag och i morgon-motivet" sättes även in i detta sammanhang. Se ovan v. 14. Den som i dag är kung och kan skänka liv och land, kan i morgon vara så vanmäktig, att han "tigger't aff en ann". Lyckohjulet snurrar obönhörligt runt. "Den ena vpåt klifwer / Den andra faller neer / När lyckans hjul kring-drifwer / Then som tå hänger weed / Om hiulet sacht stälper / Kan han sigh hålla fast / Men ingaledz thet hielper / Om hiulet drifz med hast." Det går för det mesta så här i världen, som när en sjöman har förlig vind och njuter av att se sitt skepp i vattenspegeln och tror sig kunna nå sitt mål och vinna det han har tänkt, *men* så plötsligt växer det upp en storm, som sänker både båt och last i det djupa havet.

Av de i Buurmans psalm använda motiven "lyckans hjul" och "i dag men i morgon" är det förra tämligen sällsynt i svensk psalmdiktning, under det att det senare förekommer betydligt oftare. Som exempel på användningen av hjulbilden kan anföras ABC-psalmen från 1626 "Allena til Gud sät titt hopp fast", som troligen går tillbaka på den tyska ABC-psalmen "Allein auff Gott setz dein Vertraun". (Jfr dock det s. k. Jacobus Ericis "christeliga" ABC). "Tu skalt eij glädias wid annars fall / När hiulet sigh wänder, är tin lycka allh / Ty mången har warit högth vpsatt / Som har nedhfallit och gifwit tapt." (1695:260:19). I uppbyggelselitteraturen är "hjulmotivet" mera vanligt. Scriver använder sig vid flera tillfällen av denna. Han anför t. ex. berättelsen om en tapper och klok man, som var i hög gunst hos en konung och som blev tillfrågad, vad han mera kunde önska sig. (Scriver, a. a., IV, sid. 541). Han svarade, att han icke önskade något annat än en spik med vilken han kunde fastspika "lyckones omkringlöpande hiul, at thet icke må åter nederkasta mig, som nu hafwer thet öfwersta rumet therpå".

I Brasks psalmproduktion kan uppvisas två goda exempel på förekomsten av motsatsparet "i dag men i morgon". Det är översättningarna "Hwad Gudi täckes, är mig täckt" efter Ambrosius Blaalers "Wies Gott gefällt, so gefällt mirs auch" och "Ach, hwad är doch lifwet här" efter

Joh. Rosenthals "Ach was ist das Leben doch". Båda psalmerna återfinnas i "Ehn helig og hiärtelig sånglust". (Gyllene bönetempels fämte del, Stockholm 1690, sid 37 och 89. Wahlström, Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok, sid. 40 not 8). Sjätte versen av "Hwad Gudi täckes, är mig täckt" innehåller versraderna "fast lyckan skier migh eij i dag / Så skier hon doch i morghon (1695:265:6), och fjärde versen av "Ach, hwad är doch lifwet här" förkunnar lyckans ombytthet på följande sätt: "Ach, hwad är doch gods och gull? / Intet uthan träck och mull / Rik i dagh, i morghon arm / Bägge födha sorgh och harm" (1695:272:4).

För Buurman beror icke lyckans hastiga svängningar på den enskildes dåraktiga handlingssätt. Han driver icke heller någon ödeslära. Som kristen ser han djupare på detta problem. Det är Gud själv, som styr allt enligt sitt allvisa råd och som har en mening med allt (v. 27 ff.). När någon människa misslyckas och faller, "tå heeter han war blinder / Och såg sigh ey wäl för / Men ingen snart besinner / At Herren är thet gör". "Ehwad tå sällsampt händer / Thet skriff ey lyckan til / Man weet then Högsta wänder / Alt som han hafwa wil".

Den buurmanska betraktelsen över "werldzens och dess lyckas fåfängia och föracht" avslutas av en meditation över döden, och hur döden till sist är det enda vissa (30 ff.). Det är en återknytning till motivet i v. 15 ff. Graven är slutet på all makt och prakt. Allt myllas ned och försvinner. Anseende, prål och ståt tjäna till intet. "I werlden som en Herre / I gärning och i ord / Högmäktig? Men nu wärre / Förruttin stinkand jord" (v. 31). Så snart den mäktige är gömd i jorden, så förbleknar hans minne, och människorna le åt det välde, han en gång utövat. Hur tillintetgjord och vanmäktig den döde är, skildrar Buurman icke utan galghumor. Den som lagts i grav, kan icke en gång jaga bort "then minsta kräkand mask", som kommer för att äta av liket. Döden är människornas tuktomästare. "Sij så geer döden dask" (v. 32). Den som tager del av Buurmans psalm får så uppmaningen att i stället för världens vällust välja det som giver ett evigt "nöije". "Wil tu med migh thet winna / Så wele wij förtahn / Hoos Herren oss infinna / Som wil och hielpa kan" (v. 34).

Dödsminnet, som ville visa med vilken botfärdighet författaren mötte döden, är en typisk botpsalm, och den bär därför helt naturligt titeln "een bättringz-wijsa". Den vittnar även om att dess författare ägde en obestriddlig förmåga att i poetisk dräkt kläda sina tankar. Psaltarens botpsalmer och litanian ha påverkat dessa. Av den subjektivism, som mycket ofta präglade stormaktstidens bot- och bättringspsalmer, finnes intet spår i Buurmans bättringsvisa. Man kan t. ex. jämföra den med de officiella botpsalmerna i rikspsalmboken 1695, som behandla liknande ämnen. Man skall därvid finna, att icke en enda av dessa — för gudstjänstbruk avsedda psalmerna — tillnärmelsevis ha en sådan liturgisk prägel som den här behandlade skapelsen av Stenbockens hovmästare.

Den buurmanska psalmens liturgiska karaktär framstår utomordentligt väl i avslutningsstroforna, där kyrkans urgamla böneämnen möta i en form, som står litanians mycket nära (v. 8—9). "Hålt vp at straffa / Fred oss Fader skaffa / Låt swärdet wijka / Mord och brand tillijka / At wij med gamman / Må städz allesamman / Prijsa tin mildheet. — Tigh tack hembära / Loff och ewigh ähra / Lyda tin willia / Alt ondt från oss skillia / At wij så reena / Glädz med tigh allena / Må vthan ända."

Den karolinska psalmbokens bönepsalmer och bland dem "litanian i sångwis" samt psalmerna i stora landsplågor — obs! även här karaktären av litanian — stå Buurmans psalm närmare än botpsalmerna i samma psalmbok. Jfr framför allt med nr. 308, översättningen av "Aufer immensam". Anslaget är gemensamt. "Straffa oss Herre / Ännu icke wärre / Wij hafwom syndat / Och oss sielff tilskyndat / Dhe plågor swåra / Som nu tryckia våra / Länder och städer. — Fruchtan och bäfwan / Öfwer alt nu swäfwa / För titt rijs hårda / Ach lät tigh doch wårda / Hiälp oss aff nåde / Vthaff denna wåde / Stilla wår ängzlan." (Buurman v. 1—2). "Wändt aff tin wrede / Herre Gud, medh nåde / Och lät eij längre / Thitt grymma rijs rådha / Gör straffet mindre / Än som våra synde / Thet förskyldt hafwa." (1695:308:1).

Ett annat jämförelsematerial gives i Johann Heermanns bot- och bättringsvisor i t. ex. *Devoti Musica Cordis* av år 1630. (Förläggare var bokhandlaren David Müller, och trycket utfördes i Leipzig av Joh. Albrecht Mintzeln). Hos Heermann härskar subjektivismen oinskränkt. Heermann kan dock sägas representera en sund subjektivism i motsats till ett stort antal diktarbröder under 1600-talet.

Buurmans botpsalm kontrasterar stundom bjärt mot den tyska psalmdiktningens ofta mycket omständliga och tunga bättringspredikningar på vers. Ett exempel på en dylik diktning är Martin Kinner von Scherffensteins "Ein new ninivitisch Beicht-Klag- und Buss-Lied", vars första vers begynner "Thut Buss, ihr lieben Kinderlein." Scherffensteins botpsalm omfattar icke mindre än 37 tioradiga strofer, vilka behandla hart när alla de problem, som ha något med bot- och bättring att göra. (Psalmerna trycktes i Breslau 1644 av boktryckaren George Baumann. Den ingår i den av honom utgivna "Geistliche Kirchen- vnd Hauss-Music, sid. 310).

Herren Gud är visserligen rättfärdig och som sådan en stark hämnare, men han är också barmhärtig och mild mot dem "som sigh omwända / Med hopp och trona lända" (v. 4). Det är den trossats, som hjälper Buurman igenom svårigheterna. Vi äro fulla av sår, men Herren är den gode, som läker såren. "Hwad oss mond' feela / Öfwerskyl och heela / Våra såår diupa" (v. 6). Låkedomen finnes i blodet från Jesu öppna sidosår (v. 7). Våra sår smörjas och göras "week och leena" med den "blijda" oljan, som flyter ur Jesu sår.

Bengt Wahlström.